

PESCUITUL ÎN EPOCA NEOLITICĂ DIN SUDUL ROMÂNIEI

dr. Eugen COMȘA

Arheologii noștri acordă tot mai multă atenție problemelor referitoare la activitățile economice ale comunităților neolitice reflectate prin materialele ce se scot la lumină în timpul săpăturilor arheologice. O situație-similară se constată și în ceea ce privește *pescuitul*. Pe multe șantiere neolitice s-au descoperit, pe lângă oasele de animale, oase de pești. Ele au fost adunate și predate specialiștilor în paleofaună pentru a fi determinate.

În lucrarea noastră vom prezenta datele strînse din punct de vedere istoric, despre pescuit, pe culturi și zone din sudul României, sub două aspecte precizînd speciile de pești atestate pînă acum, ca și uneltele folosite la pescuit. Ca și în cazul altor îndeletniciri, vom ține seama nu numai de cronologia descoperirilor, ci și de mediul geografic al fiecărui complex, deoarece, în privința pescuitului, una era situația de-a lungul rîurilor, alta în zona Dunării și lacurilor sale și cu totul alta pe litoralul Mării Negre.

Pescuitul este o ocupație străveche a oamenilor dar, în timpul primelor perioade de evoluție, era practicat cu mîna, cu harponul sau cu alte mijloace simple.

Situația s-a schimbat radical după inventarea plasei de pescuit, aproximativ la începutul epocii neolitice, ceea ce se poate considera ca o adevărată revoluție în domeniul respectiv. Spre deosebire de perioada precedentă cînd, de regulă, numărul peștilor prinși era mic, folosirea plasei a dus la prinderea unor cantități mari de pești, ceea ce asigura din plin necesarul de carne al unor comunități, contribuia într-o anumită măsură la stabilizarea lor și permitea folosirea unei părți din peștii prinși în cadrul schimburilor dintre comunități¹, mai ales între cele înrudite.

Pentru începuturile neoliticului, destul de bine atestat prin mai multe așezări de tip Cîrcea, în Oltenia, nu sînt încă menționate oase de pești. Despre complexul ulterior, de tip Starčevo III, de la Basarabi (jud. Dolj) se afirmă că pescuitul și vînătoarea asigurau

o mare parte din hrană². În legătură cu o altă stațiune de tip Criș, de la Tîrșor (jud. Prahova), se amintește, totuși, că „sînt de presupus și pescuitul și vînătoarea, dar pentru ele încă nu avem dovezi”³.

De la sfîrșitul neoliticului timpuriu și începutul celui mijlociu datează așezările purtătorilor culturii Dudești. Din timpul fazei Cernica, în stațiunea numită Radovanu II (de pe marginea terasei înalte a Argeșului, de lîngă satul Radovanu, jud. Călărași), s-au găsit mai multe vertebre de pești, de talie modestă⁴, prinși în Argeș. Acele oase nu au fost încă determinate. În privința așezării corespunzătoare de la Cernica (sect. agricol Ilfov), în legătură cu săpăturile mai vechi, se face numai presupunerea că locuitorii ei practicau și pescuitul⁵.

Pe întinsul Dobrogei, purtătorii culturii Hamangia pescuiau atît în Dunăre, cît și în Marea Neagră. Sînt de amintit observațiile făcute cu prilejul săpăturilor de la Ceamurlia de Jos (jud. Tulcea), unde s-au descoperit numeroase oase de pește⁶. S-a constatat că unele vertebre sînt de la pești de apă dulce, iar altele, mai mari, de la pești din Marea Neagră⁷. Tot acolo, s-a făcut observația că unele oase de pești purtau urme evidente de arsură, iar „în două cazuri vertebrele erau rămase pe loc cu articulațiile lor”⁸. În aceeași așezare, în diverse gropi menajere, s-au găsit numeroase vertebre de pește, indiciu că în hrana acelei comunități carnea de pește juca un rol important⁹.

Din faza mijlocie a culturii Hamangia datează și complexul de la Techirghiol¹⁰ (jud. Constanța). Materialele paleofaunistice adunate acolo au fost predate specialiștilor și s-a constatat că printre ele sînt și oase de la diferite specii de pește, dar și unele deosebite. Astfel, sînt resturile osoase de la un pește numit doradă¹¹. În legătură cu prezența acestuia în complexul amintit se pun două probleme importante:

1. Dorada este un pește de climă caldă care, în prezent, viețuiește în zona Mării Mediterane. După cum subliniază specialiștii în paleofaună, trebuie să admitem că, în cursul neoliticului mijlociu, în ținuturile noastre, clima a fost ceva mai caldă și, de aceea, dorada a putut trăi și în vestul Mării Negre¹².

2. Doradele trăiesc, de obicei, în largul mării și faptul ne face să presupunem că membrii comunității Hamangia de la Techirghiol, ca și altele înrudite, din preajma țărmului Mării Negre, aveau, fie bărci de tipul monoxilelor, fie un fel de plute cu care se aveau în larg pentru prinderea doradelor¹³. La Techirghiol s-au descoperit și oase de delfin, aparținînd unei specii cu talie mică¹⁴.

Specialiștii în paleofaună, în cadrul lotului de oase găsite la Cernavodă (jud. Constanța), în așezarea de tip Hamangia, au determinat, cu probabilitate, două vertebre de crap¹⁵.

Pe întinsul Munteniei, în aceeași perioadă, au viețuit vreme îndelungată comunitățile culturii Boian.

Din timpul primei faze Bolintineanu, ale cărei așezări au fost cercetate prin săpături restrînse, încă nu avem nici un os de pește.

De la începutul fazei următoare Giulești, anume din etapa Greaca, dispunem de date semnificative.

Pe malul lacului Gălățui, lîngă satul Bogata¹⁶ (jud. Călărași) din complexe închise s-au adunat numeroase oase, printre care și o serie de felurite oase și solzi de pește. Din cele 192 de astfel de eșantioane s-au determinat cîteva, și anume, în complexele I și II datînd din etapa amintită. Ele sînt vertebre care provin de la speciile: știucă, crap, somn și șalău. Sînt în același lot și alte multe oase indeterminabile de pești dintre care unele probabil au aparținut și altor specii de pești decît cele menționate¹⁷.

De la sfîrșitul etapei Greaca datează și complexul închis de pe malul lacului Greaca, de lîngă satul Greaca (jud. Giurgiu). Ne referim la o vertebră de pește și la o cantitate apreciabilă de solzi de pește¹⁸.

În locuințele din faza Giulești cercetate în cadrul așezării de la Brăilița se aflau și oase de pești¹⁹ care, încă, nu au fost determinate.

Din complexe închise (din timpul fazei Vidra) aflate pe malul de vest al lacului Gălă-țuiu, s-au strâns mai multe oase de pește. Din groapa bordeiului Bogata III, din etapa de început a fazei Vidra, s-au adunat 49 plase de pește, dar din acestea a putut fi determinată numai o vertebră de șalău ²². Din etapa de sfârșit a fazei Vidra, în complexul Bogata IV s-a găsit o singură vertebră de pește, indeterminabilă ²¹.

Tot din faza Vidra datează și așezarea corespunzătoare stratului inferior de la Spanțov (jud. Călărași), în cadrul căreia, între oasele descoperite, se aflau vertebre de pești mari, probabil, de somn ²².

Disponem și de trei loturi de oase de pește din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița.

Din informații verbale rezultă că și în stratul corespunzător stațiunii din faza de tranziție de la Spanțov s-au scos la iveală mai multe vertebre de pește ²³.

La Radovanu ²⁴ (jud. Călărași), în fiecare campanie de săpături se găsesc diverse oase de pește. Atrage atenția faptul că așezarea se află la distanță destul de mare de cele mai apropiate cursuri de apă (la cca. 5 km vest de Argeș și la cca. 9 km nord de Dunăre) și, totuși, membrii acelei comunități practicau pescuitul. Este drept că o parte din cantitatea de pește consumată o puteau obține pe calea schimburilor cu comunitățile înrudite de lângă Dunăre. Dintre oasele de pește (de la Radovanu) determinate sînt multe vertebre mari de somn. Alte oase sînt de crap. În privința oaselor de somn se face precizarea că sînt ale unor exemplare de talie mare și foarte mare, avînd vîrstă între 7 și 14 ani. Vertebra de crap determinată a aparținut unui exemplar în vîrstă de cca. 9 ani ²⁵.

Un alt lot provine din stațiunea de la Izvoarele ²⁶ (jud. Giurgiu). Din stratul de cultură s-au strîns foarte multe oase între care și unele de pește. Dintre acestea din urmă s-au determinat numai oase de somn și de crap ²⁷. În cazul complexului menționat este evident că locuitorii săi pescuiau numai în Argeș.

În sud-estul Olteniei, în aria culturii Vădastra, din cuprinsul așezării de la Vădastra (jud. Olt), anume „Măgura Fetelor”, s-au strîns și studiat diferite categorii de oase, inclusiv de pește. În rapoartele publicate se arată că pescuitul își pierduse din importanță și, de aceea, oasele de pește sînt puține ²⁸. Din stratul Vădastra I sînt semnalate unele vertebre de pește ²⁹, iar din stratul Vădastra II, din aceeași stațiune, s-au determinat vertebre de crap și de somn ³³. Din același complex al culturii Vădastra, fără precizarea fazei, s-au găsit și determinat oasele unui pește răpitor numit avat ³¹. Cîteva vertebre de pește găsite cu prilejul săpăturilor de la Crușovu ³² (jud. Olt) dovedesc că pescuitul era practicat pe scară redusă și de membrii acelei comunități de tip Vădastra.

Ca și în complexe de mai sus, în stațiunea de la Fărcașii de Sus (jud. Olt) s-au găsit dovezi în legătură cu pescuitul. Printre altele, s-a aflat și un cîrlig de undiță, lucrat din sîrmă de aramă și atribuit sfîrșitului fazei Vădastra I ³³ (după periodizarea lui Marin Nica).

Despre comunitatea de la Rast ³⁶, ca și despre altele din vestul Olteniei specifice culturii Vinca se arată, în literatura de specialitate mai veche, că la ele ocupația pescuitului ocupa un loc important în ceea ce privește asigurarea hranei ³⁵. Prin săpăturile mai noi din așezarea de tip Vinča de la Simnic (jud. Dolj) s-au găsit greuți de lut ars, considerate că au fost folosite la plasele de pescuit ³⁶.

Purtătorii aspectului cultural Aldeni II din nord-estul Munteniei și din nordul Dobrogei au trăit în preajma unor importante cursuri de apă și, de aceea, este firesc ca în așezările lor să se găsească atît oase de pește, cît și unelte utilizate la pescuit. Din zona respectivă amintim stațiunile de la: Brăilița, Lișcoteanca I, II și III ³⁷. În cuprinsul lor s-au descoperit diferite oase de pește, mai ales vertebre mari, probabil, de somn. În complexul de la Lunca-vița ³⁸ (jud. Tulcea) în cadrul căruia depunerile inferioare aparțin aspectului Aldeni II și cele din nivelurile superioare culturii Gumelnița, s-au strîns un număr destul de redus de oase de pește, cele de la exemplare de talie mică este posibil să se fi măcinat în pămînt.

Din acel loc s-au determinat oase de crap, somn și, cu oarecare probabilitate, oase de șalău și de biban. Se precizează că în afară de exemplarele de talie mijlocie și mare s-au pus în evidență și 3 somni avînd lungimea între 1,20 m și 1,80 m, a căror greutate era între 15 și 40 kg³⁹.

Majoritatea așezărilor gumelnițene din Muntenia și din Dobrogea de tip tell, prin grosimea stratului de cultură și prin întinderea lor apreciabilă se dovedesc a fi fost locuite intens și vreme îndelungată.

În săpăturile noastre din „Măgura Cuneștilor”, de la Cunești (jud. Călărași), în toate cele 11 niveluri de locuire, s-au găsit, izolate, felurite oase de pește: operculi, mandibule, vertebre și coaste. Semnalăm dintre ele cîteva mandibule de pești răpitori, de tipul știucii cu dinți mici și foarte ascuțiți. Majoritatea oaselor sînt vertebre mai mari sau mai mici. Unele din ele sînt, sigur, de somn.

Prin săpăturile din 1924 din tellul Boian B, de lîngă Vărăști (jud. Călărași) printre alte materiale se menționează un os de pește și mai multe greutateți de lut ars, considerate că au servit la plase de pescuit⁴⁴.

Cercetarea în 1925 a tellului „Gumelnița” a permis să se formuleze concluzia că populația respectivă, gumelnițeană, trăia din pescuit, vînațoare și agricultură primitivă⁴¹. Tot atunci s-a găsit un cîrlig de aramă pentru undiță⁴². Rezultatele săpăturilor din 1960, din același obiectiv, au confirmat constatările mai vechi, prin descoperirea multor oase de pești mari⁴³.

În privința așezării gumelnițene de pe „Ostrovelul” de la Căscioarele (jud. Călărași), se arată că locul a fost ales anume datorită bogăției în pește a zonei⁴⁴, iar în alt paragraf se subliniază că principala ocupație a comunității neolitice amintite nu putea fi decît pescuitul, după cum o dovedesc cîrligele de undițe, harpoanele și greutatețile pentru plasele de pescuit⁴⁵. Prin săpăturile din 1962 și 1963 de pe „Ostrovel” s-au confirmat observațiile mai vechi și s-a acordat o atenție deosebită materialului paleofaunistic. În lucrarea publicată se arată că, deși este posibil ca numeroase oase subțiri să fi putrezit, cu toate acestea, cele păstrate pînă în zilele noastre, reprezintă mai mult de 10% din totalul oaselor strînse. Se ajunge la concluzia că „pescuitul a constituit una din cele mai de seamă surse de hrană, dacă nu chiar cea mai importantă”⁴⁶.

La Vidra (jud. Giurgiu) în stratul Gumelnița, s-a aflat și un cîrlig de undiță, făcut din sîrmă de aramă⁴⁷.

Cu prilejul săpăturilor de la Petru Rareș (jud. Călărași), din stratul gumelnițean s-au adunat multe vertebre de pește⁴⁸.

La Pietrele (jud. Giurgiu), din stratul Gumelnița II, din așezarea de pe „Gorgana” s-au strîns o serie de vertebre de pește⁴⁹, iar în cuprinsul așezării s-au mai găsit diferite unelte de pescuit ca greutateți de plasă și un cîrlig (de aramă) pentru undiță⁵⁰. Ca dovadă a practicării pescuitului de către membrii comunității corespunzătoare nivelului Gumelnița III c, de la Tangîru (jud. Giurgiu) este amintită o harpună din corn de cerb, caracterizată prin baza despăcată în două⁵¹. Din același strat provin destul de numeroase greutateți de plasă⁵².

Dintre așezările gumelnițene săpate mai intens din Dobrogea o amintim pe cea de la Hirșova (jud. Constanța). Cercetarea amănunțită a depunerilor arheologice a dus la concluzia că: „Pescuitul ocupa și el un loc însemnat în economia locuitorilor de aici. Oasele de pește și cochiliile de scoici sînt cu atît mai numeroase cu cît se merge spre sfîrșitul culturii Gumelnița, astfel încît, în faza Gumelnița III, se găsesc depuneri groase de scoici și oase de pește. Harpoanele și greutatețile de plasă marchează intensificarea pescuitului în aceeași fază”⁵³.

Prin săpăturile din 1937 în tellul de la Cernavoda (jud. Constanța) s-au adunat destul de multe vertebre de pește și o frumoasă harpună⁵⁴.

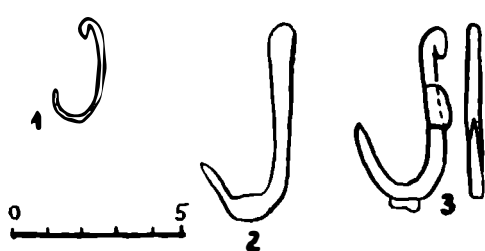

Fig. 1.

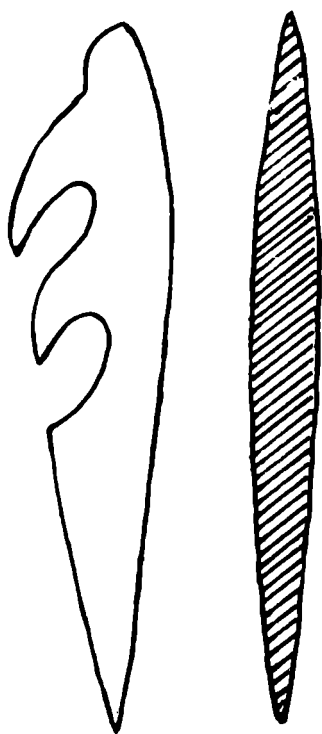

Fig. 2.

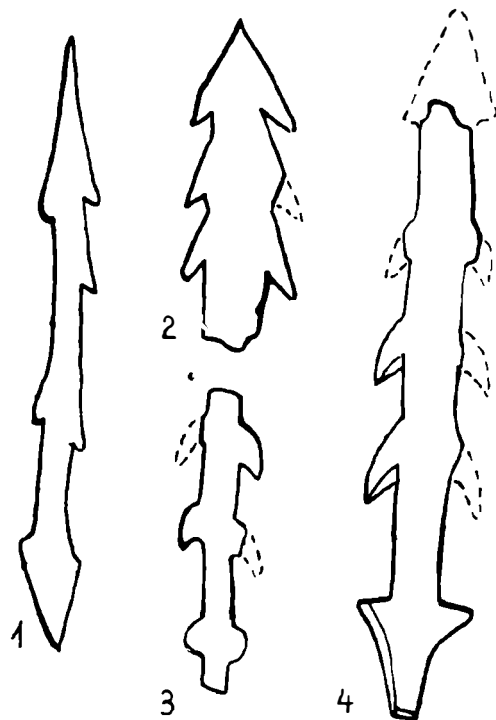

Fig. 3.

Datele despre practicarea pescuitului de către purtătorii culturii Sălcuța sînt încă puține. Cu peste 4 decenii în urmă se arăta că în diverse așezări ale acestei culturi se găsesc dovezi în privința pescuitului.⁵⁵

În tellul aparținînd culturii Sălcuța, numit „Măgura Cetate” de lîngă Vădastra (jud. Olt), s-au scos la iveală mai multe greutateși pentru plasă și un cîrlig de undiță din sîrmă de aramă, indicii că membrii acelei comunități se ocupau și cu pescuitul⁵⁶.

Săpăturile de la Simnic au dus la descoperirea, în stratul Sălcuța, a destul de multe greutateși pentru plasa de pescuit. Se amintește că într-una din locuințe s-au aflat 10 greutateși despre care se arată că „merită să reținem faptul că unele din ele sînt tocite pe o parte încă din vechime”⁵⁷.

Într-o lucrare de sinteză se precizează că purtătorii culturii Cernavodă I, cu evoluția cărora se încheie epoca neolitică din Muntenia și din Dobrogea, aveau o economie mixtă (agricolă și păstorească) la care se adăugau vânătoarea și pescuitul⁵⁸. Oase de pești, în special vertebre de diferite dimensiuni, s-au descoperit în așezările de tip Cernavodă I de la Cernavodă și de la Oltenița „Renie”⁵⁹.

Sintetizînd datele expuse, rezultă că în timpul epocii neolitice din Dobrogea, Muntenia și Oltenia, pescuitul constituia — mai cu seamă pentru comunitățile din preajma unor cursuri de apă mai importante, a lacurilor sau a mării — una din ocupațiile principale.

Desigur, se pescuiau toate speciile de pește existente atunci în apele din zonă dar, pînă în prezent, se constată că, în majoritatea așezărilor neolitice, se găsesc, mai ales, vertebre cu diametrul mare, apoi, altele, de dimensiuni mai mici. Atît arheologii care au strîns astfel de oase, cît și specialiștii în paleofaună, admit că o mare parte din oasele de pești, în principal cele subțiri și mici, s-au măcinat în pămînt.

Pînă în prezent, în așezările neolitice din Dobrogea au fost găsite și determinate în complexe de tip Hamangia, oase de crap, delfin și de dorade, iar din perioada mai tîrzie a epocii, oase de crap, somn și, probabil, șalău și biban. Remarcăm că unele comunități din estul Dobrogei pescuiau, atît în ape dulci, cît și în ape sărate.

Cele mai bogate loturi de oase de pește din Muntenia s-au strîns din așezările culturii Boian. Din etapa de început a fazei Giulești s-au determinat oase de știucă, crap, somn și șalău, iar din faza de tranziție s-au găsit oase de crap și de somn.

Din timpul culturii Gumelnița, tot în Muntenia, la Cunești s-au descoperit oase de somn și, probabil, de știucă.

Pînă acum, în Oltenia s-au strîns puține oase de pește. Au fost determinate numai cele de la Vădastra aparținînd culturii Vădastra, și anume oase de somn, crap și de avat.

Prin urmare, pînă în prezent în sudul României, dintre speciile de pești determinate sînt documentate oase de crap (*Cyprinus carpio* L.), somn (*Silurus* L.), șalău (*Sander lucioperca* L.), știucă (*Esox lucius* L. *Perca fluviatilis* L.) și avat (*Aspius rapax* L.).

Comunitățile din preajma țarmului Mării Negre pescuiau și în largul mării după cum o dovedesc oasele de doradă (*Aurata aurata* L.) și de delfin (*Delphius* sp.).

Pe măsura intensificării cercetărilor arheologice din acest domeniu se va ști pe care rîuri și pînă unde au pătruns, în cursul epocii neolitice, diferitele specii de pești și astfel se vor preciza ariile lor de răspîndire.

Datele despre uneltele de pescuit din epoca neolitică nu sînt prea bogate. Avem indicii cu privire la folosirea următoarelor unelte:

1. *Plasa de pescuit* (realizată din diferite fibre) avînd la partea inferioară fixate greutatea de lut ars. Astfel de greutatea, datorită tîrîrii pe fundul apei, s-au tocit pe o față și au devenit asimetrice. Nu este exclus ca la plasele de pescuit să se fi utilizat și un fel de tuburi de lut, prelungi, cu partea de mijloc bombată puțin, perforate longitudinal. Ele se găsesc în majoritatea așezărilor gumelnițene.

2. *Cîrligele* sînt documentate în perioada corespunzătoare culturilor Gumelnița și Sălcuța. Ele au fost lucrate din sîrmă de aramă. De obicei, cîrligele au înălțimea de cca 5 cm și este evident că erau întrebuițate la prinderea unor pești mari.

3. *Harpoanele*: Cele mai vechi piese neolitice sînt două, ambele descoperite la Vădastra în strat Vădastra II. Una din ele a fost lucrată din placă de os de bovină. Piesa are latura din dreapta puțin arcuită, iar cea din stînga cu doi „dinți” arcuiți⁶⁰.

Majoritatea harpoanelor s-au descoperit în așezările de tip Gumelnița (în 7 obiective din Muntenia, în două din Dobrogea) și o piesă în aria Sălcuța din Oltenia. Harpoanele din

stațiunile celor două culturi s-au făcut din plăci prelungi din corn de cerb. Ele au o formă specifică. De obicei, vârful lor este lateral față de ax, mai rar, vârful este median. Toate harpoanele din cele două culturi Gumelnița și Sălcuța au câte două rînduri de „dinți”, de cele mai multe ori asimetrice. La partea inferioară a harpoanelor se făceau câte două prelungiri laterale simetrice, cu margini arcuite, care serveau la legarea harpoanelor. Aceste unelte erau utilizate numai la prinderea peștilor mari de tipul somnului.

Cîteva descoperiri atrag atenția prin aceea că sînt complexe mici, închise și izolate. Ne referim la cele de la Bogata, de pe malul de vest al lacului Gălățui și la cel de pe malul de nord al lacului Greaca. Ele datează de la începutul fazei Giulești și din cele două etape ale fazei Vidra. După părerea noastră, este vorba de familii izolate sau de grupuri mici de familii care — în anumite perioade ale anului, probabil, primăvara cînd peștele pătrundea în lacuri, în timpul inundațiilor anuale ale Dunării — pentru un anumit timp, își părăseau așezările propriu-zise și se stabileau, sezonier, pe malul lacurilor Dunării, bogate în pește, pentru a-l pescui și, presupunem, pentru a realiza anumite rezerve, după care se întorceau în stațiunile lor obișnuite, aflate în apropiere.

★.

Lucrarea noastră constituie o modestă încercare de a sintetiza, din punct de vedere istoric, datele referitoare la pescuitul din timpul epocii neolitice din sudul României. Sperăm că și alți colegi vor acorda tot mai multă atenție, atît problemelor pescuitului, cît și celor privind alte ramuri ale activităților economice ale oamenilor din vechime. Astfel vom fi în măsură să aprofundăm tot mai mult istoria comunităților din epoca neolitică din patria noastră.

NOTE

1. Constantin C. Giurescu, *Istoria pescuitului și a pisciculturii în România*, București, 1964, p. 40.
2. M. Nica, *Nouvelles données sur le néolithique ancien d'Olténie*, în: *Dacia*, NS, XXI, 1977, p. 28.
3. Victor Teodorescu, *Cultura Criș în centrul Munteniei*, în: SCIV, XIV, 1963, 2, p. 262.
4. Eugen Comșa, *Données sur la civilisation de Dudești*, în: PZ, 46, 1971, 2, p. 210.
5. Gh. Cantacuzino și Seb. Morintz, *Die jungsteinzeitlichen Funde in Cernica (Bukarest)*, în: *Dacia*, NS, VII, 1963, p. 35.
6. D. Berciu, *Cultura Hamangia*, București, 1966, p. 139—146.
7. *Ibidem*, p. 146.
8. *Ibidem*, p. 146.
9. *Ibidem*, p. 139—144.
10. Eugen Comșa, Doina Galbenu, Andrei Aricescu, *Săpături arheologice la Techirghiol*, în: *Materiale*, VIII, 1962, p. 165—171.
11. Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Studiul resturilor de faună neolitică (cultura Hamangia) descoperite în cursul săpăturilor de la Techirghiol*, în: *Materiale*, VIII, 1962, p. 176—183; Aceiași, *Sur la présence de la Dorade (Aurata aurata L.) dans les eaux du littoral roumain de la Mer Noire pendant le néolithique*, în: *Lucrările sesiunii științifice (15—17 septembrie 1956) a stațiunii zoologice marine „Prof. Ioan Borcea”*, Agigea, Iași, 1959, p. 563, 565.
12. Aceiași, *op. cit.*, în *Materiale*, VIII, 1962 p. 181.
13. *Ibidem*, p. 182, unde este formulată ipoteza că doradele erau prinse nu în larg, ci atunci cînd intrau și ieșeau din lacul Techirghiol, în vechime, legat de mare.
14. *Ibidem*, pl 176 (Tabelul 1).
15. Olga Necrasov, S. Haimovici, C. Maximilian, D. Nicolăescu, *Studiul preliminar al faunei neolitice de la Cernavoda*, în: *Probleme de antropologie*, IV, 1958, p. 8.
16. Eugen Comșa, *Săpături de salvare la Bogata și Boian*, în: *Materiale* V, 1959, p. 115—123.
17. Olga Necrasov și S. Haimovici, *Fauna din complexele Boian de lângă satul Bogata*, în: *Materiale*, V, 1959, p. 128, tabel 1.
18. Eugen Comșa, *Săpăturile de salvare și cercetări de suprafață în regiunea București*, în: SCIV, VI, 1955, 3—4, p. 424.
19. N. Harțuche, *Brăilița*, Brăila, 1968, p. 9.
20. Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *op. cit.*, în: *Materiale*, V, 1959, p. 128, tabel 1.
21. *Ibidem*, p. 128, tabel 1.
22. Sebastian Morintz, *Săpăturile de la Spanțov*, în: *Materiale*, V, 1959 p. 163.
23. Informații de la Sebastian Morintz, căruia îi mulțumim și pe această cale.
24. Săpături Eugen Comșa.

25. Olga Necrasov, *Studiul resturilor de faună din aşezarea neolitică de la Radovanu, jud. Ilfov*, în *Materiale*, X, 1973, p. 40.
26. Eugen Comşa, *Sondajele de la Izvoarele*, în: *Materiale*, IX, 1970, p. 87—90.
27. Olga Necrasov şi G. Gheorghiu, *Studiul resturilor de faună din aşezarea neolitică de la Izvoarele*, în: *Materiale*, IX, 1970, p. 91.
28. Corneliu N. Mateescu, *Săpături arheologice la Vădastra (1960—1966)*, în: *Materiale*, IX, 1970, p. 69.
29. *Ibidem*, p. 69.
30. Idem, *Contribution à l'étude de la civilisation de Vădastra: Phase Vădastra II (d'après les nouvelles fouilles de Vădastra)*, în: *Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche-Protostoriche*, II, Roma, 1965, p. 259.
31. Informaţii de la Corneliu N. Mateescu, căruia îi mulţumim şi pe această cale.
32. Corneliu N. Mateescu, *Săpături arheologice la Cruşovu*, în: *Materiale*, III, 1957, p. 109.
33. Marin Nica, *Asupra originii şi dezvoltării culturii Vădastra de la Fărcaşele (jud. Olt)*, în: *Historica*, I, Craiova, 1970, p. 46 şi p. 47, fig. 10/4.
34. C. S. Nicolăescu-Plopşor şi colab., *Raport asupra activităţii şantierului arheologic Rast-Dolj*, în: *SCIV*, II, 1951, 1, p. 268.
35. D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 32.
36. Doina Galbenu, *Aşezările neolitice de la Şimnic*, în: *Cercetări arheologice*, 1, 1975, p. 25.
37. Ion T. Dragomir, *Ocupaţiile comunităţilor neo-eneolitice de aspect cultural Stoicani-Aldeni*, în: *Carpica*, X, 1978, p. 94.
38. Eugen Comşa, *Săpături arheologice la Luncaviţa*, în: *Materiale*, VIII, 1962, p. 221—224.
39. Sergiu Haimovici şi Gianina Dardan, *Studiul resturilor de faună provenite din aşezarea neolitică de la Luncaviţa*, în: *Materiale*, IX, 1970, p. 108.
40. V. Christescu, *Les stations préhistoriques du lac de Boian*, în: *Dacia*, II, 1925, p. 278, 281.
41. Vladimir Dumitrescu, *Fouilles de Gumelniţa*, în: *Dacia*, II, 1925, p. 103.
42. *Ibidem*, p. 99 şi fig. 74.
43. Idem, *Gumelniţa, sondajul stratigrafic din 1960*, în: *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 97.
44. Gh. Ştefan, *Les fouilles de Căscioarele*, în: *Dacia*, II, 1925, p. 190.
45. *Ibidem*, p. 190.
46. Idem, *Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din aşezarea neolitică tirzie de la Căscioarele*, în: *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 232.
47. Informaţii de la Dinu V. Rosetti, căruia îi mulţumim şi pe această cale.
48. Informaţii de la D. Berciu, căruia îi mulţumim şi pe această cale.
49. D. Berciu, *Cercetări şi descoperiri arheologice în regiunea Bucureşti*, în: *Materiale*, II, 1956, p. 506.
50. *Ibidem*, p. 523, fig. 34/6.
51. Idem, *Săpăturile arheologice de la Tangîru (1934) Raport preliminar*, în: *BMJV*, I, 1935, p. 33.
52. *Ibidem*, p. 31.
53. *Ibidem*, p. 4.
54. Ion Nestor, *Cercetări preistorice la Cernavodă*, în: *Dobr.*, XVIII, 1937, p. 13.
55. D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 68.
56. V. Christescu, *Les stations préhistoriques de Vădastra*, în: *Dacia*, III IV, 1933, p. 209 şi 224.
57. Doina Galbenu, *op. cit.*, în: *Cercetări arheologice*, I, 1975, p. 32.
58. Seb. Morintz şi P. Roman, *Asupra perioadei de trecere de la eneolitic la epoca bronzului la Dunărea de Jos*, în: *SCIV*, 19, 1968, 4, p. 555.
59. Informaţii primite de la Seb. Morintz, căruia îi mulţumim şi pe această cale.
60. Informaţii primite de la Corneliu N. Mateescu, căruia îi mulţumim şi pe această cale.